

gange – i sin *Hutterus Redivivus*. Det samme gør Schmid (*Die Dogmatik der evangelisch-lutherischen Kirche*), mens Luthardt overtager Buddes vurdering (*Kompendium der Dogmatik*, Leipzig 1889, 52). Hyppigere citeres han i Elerts senere "*Morphologie des Luthertums*" (1931). Stor betydning får Königs *Theologia* for Ratschows *Lutherische Dogmatik zwischen Reformation und Aufklärung* (1964.1966), hvor den tjener som grundlagstekst (St. 1,240–242). Königs *Theologia* ligner både hvad angår korthed og i udbredelse Hutters *Compendium Locorum Theologicorum* (1610). Også denne – ældre – fremstilling af den lutherske teologi bliver grundlag for kommentarer (fx fra *Bechmann* i året 1690, jf. St. 180) og betragtes som typisk repræsentant for den lutherske ortodoksi (jf. titlen på Hases *Hutterus Redivivus*).

Stegmanns hensigt er at korrigere tendensen i virkningshistorien til såvel at overvurdere som at ringeagte Königs bog. Begge tendenser hænger, som Stegmann demonstrerer, sammen med falske forventninger: Den akademiske teologi i det 17. årh. finder ikke kun sted i dogmatikker, og et dogmatisk kompendium som Königs bog tilstræber ikke at præsentere hele kristendommen, men forudsætter akademisk undervisning. For en korrekt vurdering er det derfor nødvendigt at fortolke dette dogmatikkompendium ud fra dets "Sitz im Leben". I den sammenhæng tager Stegmann en stor mængde kilder i betragtning for at give et detaljeret billede af det akademiske liv, som Königs værk var bestemt for (jf. St 1,100–185). Ikke mindst denne meget lærde fremstilling gør Stegmanns bog relevant også for den bredere videnskabshistoriske forskning.

Stegmanns monografi akkompagneres af en tekstudgivelse, man må være meget taknemmelig for. Tekstudgivelsen baserer sig på 14. udgaven (1719), men denne tekst korrigeres nogle gange ud fra førsteudgaven (1664), som generelt indeholder mange fejl (jf. Kö XV–XVI). Et tvedelt apparat noterer læsemåder fra 20 forskellige udgaver (jf. Kö XLVIII–L) og nogle gange parallelsteder, som hjælper til at forstå teksten. Den tyske oversættelse er ment som et hjælpemiddel til den latinske tekst og skal ikke erstatte denne. Derfor er oversættelsen ikke altid ordret, men præsenterer en tysk tekst, som skal kunne forstås. Henvisninger til skriftsteder i Königs værk bliver for læselighedens skyld undertiden udeladt i oversættelsen.

Jan Dochhorn

Jens Holger Schjørring og Jens Torkild Bak (red.)

Fra modernitet til pluralisme. Nation-stat-folk-kirke i den 20. århundredes Europa. København: Anis 2008. 375 s. Kr. 298.

Det nye, fyldige bind fra "Forum for Europæisk Kirkekundskab" er, som allerede titlen lader ane, så bredspektret, at der ikke er tale om noget samlet synspunkt eller forskningsbidrag i bogen. Hvor tidligere bind om *Velfærdsstat og kirke* (2005) og *Udfordringer til folkekirken* (2006) havde et så relativt afgrænset fælles fokus, at det sammen med den løse styring gav plads til

frugtbare krydsbelysninger og indimellem overraskende spændinger, er der denne gang kun lidt fælles for de 15 bidrag.

Michael Böss lægger fint ud med at tematisere fire gennemgående, europæiske, nationalstatsfortællinger – om eliten, pagten, patriotismen og etniciteten – som alle kan genfindes i én og samme 1849-formulering af Grundtvig, som A. Pontoppidan Thyssen fremdrog i jubilæumsbogen fra 1983: "... et Kiærlighedens Baand mellem Kongen og Folket og mellem os alle som Medborgere fra Arilds Tid og Børn af en fælles Moder". Ikke engang vores nationalisme har vi for os selv! Schjørring følger op med et forsøg på at indløse bogens undertitel i en bredt kirkehistorisk anlagt oversigtsfremstilling. Så følger tre hver for sig udmærkede indlæg, der alle fokuserer på et noget andet emne, forholdet mellem religion, sekularisering og kapitalisme, set ud fra Max Webers protestantismetese (Harmuth Lehmann, Niels Kjærgaard og Hans Hauge).

Bogens sidste hoveddel skal tematisere pluralismen i forhold til Europas kristne arv. Der er solide bidrag om den russisk ortodokse kirke (Den russiske idé ved Christian Gottlieb) og om den romersk-katolske kirke i Vesteuropa siden 1945 (af belgieren Bart Vanden Auwele). Hvor den ortodokse kirke med dens ide om at være folkekonstituerende i Rusland øjensynligt står stærkere end nogensinde i de sidste 150 år, har den katolske kirke i de seneste årtier oplevet en nedtur svarende til den, de protestantiske folkekirker oplevede i årtierne efter anden verdenskrig. Mens folkekirken først og fremmest tabte terræn i forhold til befolkningernes holdninger, har den katolske kirkes centrale problem været vanskelighederne med at rekruttere kandidater til det cølibatære præsteembede. Tyske Katharina Kunter, der overvejer, om den kommunistiske religionspolitik lykkedes i DDR, anlægger et mindretalskirkeperspektiv, som havde hun aldrig hørt om det folkeomsluttende kirkesyn, som den ortodokse kirke realiserer på sin egen måde i Rusland, mens de katolske og protestantiske kirker i de fleste lande er på vej til at opgive denne drøm. Lærerigt er det under alle omstændigheder at se, hvor helt forskellige resultater, der kom ud af de ateistiske anstrengelser i henholdsvis DDR og Rusland.

De syv sidste indlæg i bogen udgøres af velkendte forfatters næsten lige så velkendte synspunkter, som vanskeligt kan siges at falde uden for bogens rammer, mens de på den anden side heller ikke bidrager meget til at få dem udfyldt.

"Forum for Europæisk Kirkekundskab" er i dansk sammenhæng mere eller mindre ene om at holde fast på et tværfagligt samarbejde omkring historiske og aktuelle studier af forholdet mellem folk og kirke. Man må ønske, at det fremover vil lykkes at skaffe ressourcer, så man kan komme fra de løse antologier til de samlende og blivende bidrag a la samarbejdets første frugt i den af Tim Knudsen redigerede bog om *Den nordiske protestantisme og velfærdstaten* fra 2002. I studiet af komplicerede sammenhænge, som dem den-

ne bog er på jagt efter, er det afgørende at der skaffes ressourcer til de tidskrævende, tværfaglige samarbejdsprocesser. De bevilgende systemer er helt galt afmarcheret, når de behandler det tværfaglige samarbejde som overskydende gode gerninger.

Hans Raun Iversen

Sven-Åke Selander & Karl-Johan Hansson (red)

Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv. Lund: Arcus 2008. 798 s. Kr. 249.

Omkring 60 forskere har været engageret i dette unikke projekt omkring Luthers salmer i de nordiske lande, hvoraf 38 medvirker med artikler i denne bog. Teologi, musikvidenskab, litteraturvidenskab, pædagogik og sociologi udgør forskellige perspektiver i det interdisciplinære samarbejde, som blev sammenstillet inden for rammen af forskernetværket *NORDHYMN*, et tværfagligt netværk for hymnologisk forskning i Norden. Projektet initieredes i 1995 og spænder over et tidsrum på 500 år, dvs. fra reformationen til de seneste salmebogsudgaver i de nordiske kirker. I bogens 11 dele præsenteres det mangefacetterede materiale som på forskellig måde belyser centrale problemstillinger som fx: Luthersalmernes indflydelse på samfund, kultur og kirke; introduktion og brug af salmerne i de forskellige lande; spørgsmålet om luthersalmernes fortsatte aktualitet og sammenhængen mellem brug og kirkeliv.

Udgangspunktet for bidragene er den schweiziske hymnolog Markus Jennys liste over de 45 salmer, han mener hører sammen med Martin Luther. Bogen om Luthers salmer er en kundskabsrig beretning om reformationens varierede udtryk i Norden, der omfatter alt lige fra de forskellige epokers salmebøger til luthersalmer i finsk nutidsopera og islandsk jazzmusik. Af særlig interesse er det at følge enkelte salmers vej gennem århundrederne i skiftende oversættelser og nytolkninger. I "melopoeten" Martin Luthers verden er tekst og melodi en enhed, et samspil med evangeliet som en dyrebar klangbund. Del syv indeholder en særdeles givende refleksion over den nære forbindelse mellem teologi og musik i den reformatoriske arv. Et samarbejde mellem forskere fra fem lande, skiftende materialegrupper og ni forskellige sprog fremviser naturligvis varierende metoder og forskertraditioner. Hele bogen bliver et tegn på den polyfoni, som kendetegner tænkning i reformatorisk ånd.

Inger Selander skriver i sin artikel om kommunikative genrer og skønlitteratur om salmeforfatteren Britt G. Hallqvists "salmegarderobe". Allerede som barn viste Britt G. stor interesse for salmer og sang gerne sammen med en kammerat. Sangen satte omgivelserne dog ikke pris, hvorfor de plejede at afsynge deres salmepertoire i et stort garderobeskab i huset. Med denne metafor vil jeg udtrykke min påskønnelse af "salmegarderoben" i dette gedigne værk om Luthers salmer. Givetvis er det af stor værdi at få del i kendte og publicerede kilder, men der findes efter min mening også en stor og rum-